

*Prof. dr hab. inż. arch. Artur Jasiński,
Wydział Architektury i Sztuk Pięknych
Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego.*

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

AUTOR: mgr inż. arch. Karolina Kozłowska

PROMOTOR: dr hab. inż. arch. Jerzy Suchanek, prof. PP

PROMOTOR POMOCNICZY: dr inż. bud. Marzena Banach

TYTUŁ: Kształtowanie przestrzeni miejskiej w kontekście poczucia bezpieczeństwa jej użytkowników

JEDNOSTKA: Wydział Architektury Politechniki Poznańskiej

PODSTAWA OPRACOWANIA: umowa z Politechniką Poznańską reprezentowaną przez Dziekana Wydziału Architektury p. dr hab. inż. arch. Agatą Gawlak, prof. PP, nr 0100/2024/171 z dnia 17.10.2024 roku.

FORMA I OBJĘTOŚĆ OPRACOWANIA:

Oprawa książkowa formatu A4, jeden tom, 312 stron tekstu, 99 ilustracji (rysunków i fotografii), 24 tabele, 141 książkowych pozycji bibliograficznych, 128 artykułów, ponadto prace dyplomowe i liczne źródła internetowe.

DATOWANIE WYDAWNICTWA: POZNAŃ 2024

1. OGÓLNA OCENA PRACY

Po wnikliwym zapoznaniu się z ponownie przedstawioną do oceny rozprawą mgr inż. arch. Karoliny Kozłowskiej, zatytułowaną „Kształtowanie przestrzeni miejskiej w kontekście poczucia bezpieczeństwa jej użytkowników” stwierdzam, że spełnia ona wymagania ustawowe stawiane pracom doktorskim. Kandydatka wykazała się ogólną wiedzą teoretyczną w dyscyplinie naukowej architektura i urbanistyka oraz umiejętnością samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

2. UZASADNIENIE

Przedłożona do recenzji praca jest obszernym i bogato ilustrowanym opracowaniem, zaopatrzone w rozbudowaną bibliografię i dotyczy interesującej mnie tematyki związków bezpieczeństwa, architektury i urbanistyki. Struktura pracy jest poprawna i odpowiada zasadom budowy rozpraw doktorskich. Autorka usunęła wady, zauważone i wskazane w poprzedniej wersji pracy, uporządkowała wywód badawczy i skróciła część analityczną, przez to praca zyskała na zwartości i przejrzystości. Należy też z uznaniem odnotować, że do nowej wersji pracy, datowanej na rok 2024 został dołączony szczegółowy wykaz zmian dokonanych względem wersji z 2023, co znacznie usprawniło pracę recenzencką i ułatwiło ocenę porównawczą pracy.

We wstępie Autorka zwraca uwagę na aktualność tematu badawczego, jakim jest malejące poczucie bezpieczeństwa osobistego mieszkańców współczesnych miast, stojących wobec wyzwań o charakterze naturalnym, jak i cywilizacyjnym. Słusznie zauważa zarówno złożoność tematyki dotyczącej bezpieczeństwa, jak i dylematy dotyczące wyważenia sfer wolności obywatelskiej i osobistego bezpieczeństwa. Zwraca uwagę, na powiązania pomiędzy bezpieczeństwem, a jakością życia, na kwestie ludzkiego wymiaru przestrzeni publicznych, powołując się m.in. na publikacje Jana Gehla, promujące humanistyczne zasady projektowania, w oparciu o czynniki ochrony, komfortu i przyjemności. W tym kontekście pada kluczowa dla wyboru tematyki pracy refleksja, zawarta w stwierdzeniu: „bezpieczeństwo, przywołane w kontekście jakości życia, powinno być też odniesione do humanistycznego wymiaru przestrzeni i odczuć emocjonalnych użytkowników. Jako składnik jakości życia musi być rozpatrywane nie tylko jako obiektywnie stwierdzony wskaźnik, ale i subiektywny – poczucia bezpieczeństwa”. Następnie Autorka kreśli krótki rys historyczny dyskursu dotyczącego problematyki bezpieczeństwa w wymiarze urbanistycznym, zaczynając od słynnej rozprawy Jane Jacobs, poprzez prace Christophera Alexandra, teorie Oscara Newmana, kończąc na kolejnych wersjach strategii CPTED (*Crime Prevention Through Environmental Design*). Ten pierwszy podrozdział Autorka kończy trafną refleksją cyt. „Budowanie jakości przestrzeni jest wynikiem relacji pomiędzy materialną strukturą a humanistycznym wymiarem człowieka. Nieodzowne w tym procesie jest skorelowanie doświadczeń zarówno nauk społecznych, badających strukturę natury człowieka i jego ponadindywidualnych zależności w otaczającym środowisku, jak i nauk technicznych, mających wpływ na przestrzeń poprzez proces projektowy”.

Rozpisałem się nieco szerzej na temat wstępu, a raczej pierwszego podrozdziału wstępu, aby podkreślić na tym przykładzie zasadniczą różnicę w jakości pracy i podejściu do tematu. Lektura pierwszych stron poprzedniej wersji pracy wywoływała niepokój, trudno było zrozumieć jakie są intencje Autorki, tymczasem w obecnej wersji już od początku Autorka jasno formułuje swoje myśli i pewnie rozwija podjęte wątki,

dając przy tym dowody swojej kompetencji warsztatowej i znajomości literatury przedmiotu.

W kolejnym podrozdziale wstępu Autorka wyjaśnia, dlaczego podjęty problem jest aktualny, wskazując tu na zjawiska gwałtownej urbanizacji, a także przyśpieszenia przepływów ludzi, kultury, technologii, informacji i wiedzy. Naukowcy określają te zjawiska rozmaicie, jako „płynną przestrzeń” (Bauman), „społeczeństwo sieci” (Castells), „bombę informacyjną (Virillo), „szok przyszłości” (Toefler), czy „bezgraniczność” (Urry). W swojej istocie, niezależnie od przyjętej definicji, zjawiska te przekraczają często możliwości indywidualnej percepcji, wywołują stresy i poczucie nieustannego zagrożenia, i w rezultacie skutkują załamaniem osobistego poczucia bezpieczeństwa. W konkluzji Autorka stwierdza, że dobrze zaprojektowane miasto może złagodzić stresy jego mieszkańców, poprzez zaprojektowanie tzw. „psychologicznych buforów”, i postuluje aby poczucie bezpieczeństwa traktować jako czynnik projektowania uniwersalnego. Trudno się z tymi stwierdzeniami nie zgodzić.

Kolejne rozdziały objaśniają problem naukowy, oraz tezę i cel pracy. Tu także Autorka prowadzi wywód w sposób kompetentny i przejrzysty, wskazując, że poczucie bezpieczeństwa jest jednym z kluczowych czynników wpływających na ocenę jakości życia w mieście, a co za tym idzie – na indywidualny obraz miasta. Tej ogólnej refleksji towarzyszy kilka bardziej szczegółowych pytań badawczych m.in. jakie właściwości elementów strukturalnych przestrzeni miejskiej mogą wpływać na poczucie bezpieczeństwa jej użytkowników? Jaka jest korelacja obiektywnie stwierdzonych czynników stresogennych z subiektywnymi odczuciami użytkowników przestrzeni i jakie wytyczne projektowe mające na celu podniesienie poczucia bezpieczeństwa powinno się uwzględniać w lokalnej polityce miejskiej?

Teza została sformułowana następująco: „Poczucie bezpieczeństwa użytkowników przestrzeni stanowi kryterium, które w istotny sposób należy uwzględnić przy kształtowaniu bezpiecznej przestrzeni miejskiej”. Tezie towarzyszą dwie hipotezy robocze: po pierwsze, że istnieje duża współzależność obiektywnie stwierdzonych czynników stresogennych z subiektywnymi odczuciami użytkowników przestrzeni, po drugie: właściwości elementów strukturalnych przestrzeni miejskiej mogą w dużym stopniu wpływać na poczucie bezpieczeństwa użytkowników przestrzeni. Zarówno problem naukowy, pytania badawcze, jak i postawiona teza i hipotezy robocze tworzą jasno zarysowany problem naukowy pracy doktorskiej, który został konsekwentnie przeanalizowany na jej kolejnych etapach.

Właściwie został opracowany kolejny podrozdział 1.4 „Przedmiot i zakres badań”, a ostatniej części wstępu Autorka zarysowała zaplanowaną metodykę badań i metody badawcze. Na podkreślenie zasługuje świadomość Autorki tego, że porusza się w tematyce o interdyscyplinarnym charakterze, która łączy dyscyplinę architektura i urbanistyka z pewnym zakresem nauk społecznych, nauk o zdrowiu i nauk o ziemi, i

odpowiednio do podjętej tematyki zaplanowała metody i techniki badawcze. Oprócz analizy źródłowej kluczowe elementy badań to opracowanie autorskiego zestawienia stresorów przestrzennych i społecznych występujących w wybranym terenie, czyli osiedlu Śródmieście Północ w Rzeszowie, studia przypadku opracowane dla fragmentów tej przestrzeni i przeprowadzenie szczegółowych analiz według opracowanej przez siebie metody (kwerenda, mapowanie, ankietowanie).

W rozdziale drugim Autorka przedstawiła i wyjaśniła najważniejsze pojęcia i teoretyczne ujęcia problematyki bezpieczeństwa. Przedstawione zostały definicje i anglojęzyczne tłumaczenia najważniejszych pojęć, a także zbiór kluczowych, anglojęzycznych akronimów, które ułatwiają późniejszą lekturę pracy, w szczególności rozdziałów poświęconych analizie stanu badań i uwarunkowań prawnych problematyki bezpieczeństwa przestrzeni zurbanizowanej. Zarówno przyjęta struktura pracy jak i metodyka badań zostały przedstawione czytelne, nie budzą zastrzeżeń ani pod względem merytorycznym, ani warsztatowym.

Za najciekawszy i najbardziej wartościowy w całej pracy uważam rozdział 3. Autorka przeszła w nim do meritum i opisała zarówno zróżnicowaną istotę i wielowarstwowe znaczenie pojęcia bezpieczeństwa, które może być postrzegane jako warunek przetrwania, jako potrzeba, jako wartość i jako stan (poczucie). W dalszej części opisano w kompetentny sposób, stan badań nad bezpieczeństwem i poczuciem bezpieczeństwa w przestrzeni zbudowanej, w ujęciu emocjonalno-behawioralnym i kryminalnym. Podjęty został bardzo ważny - z punktu widzenia opisywanej problematyki - temat psychologii środowiskowej, a także związki istniejące pomiędzy psychologią, socjologią i architekturą. Autorka trafnie zauważa, że problematyka bezpieczeństwa wprowadzana jest współcześnie do kolejnych dyscyplin naukowych, które nie interesowały się dotychczas tym zagadnieniem. Mowa jest obecnie o progresywnej naturze bezpieczeństwa. W kolejnych częściach przedstawiony został przegląd programów i badań dotyczących bezpieczeństwa w Europie i w Polsce. Reasumując: rozdział 3 dotyczący stanu badań i literatury należy ocenić wysoko, potwierdza on dobry stopień ogólnej wiedzy teoretycznej kandydatki. Nie mam też zastrzeżeń do kolejnych rozdziałów o teoretycznym charakterze, w których przedstawione zostały uwarunkowania prawne (Rozdział 4) i opisane czynniki stresotwórcze w przestrzeni zbudowanej (Rozdział 5).

Najważniejsze części pracy o charakterze analityczno-badawczym zawarte są w Rozdziale 6, który składa się z dwóch części. W pierwszej części zatytułowanej „Analiza przestrzenna rozmieszczenia obszarów problemowych na obszarze miasta Rzeszowa” Autorka charakteryzuje miasto Rzeszów, a następnie, w oparciu o badania socjologiczne przeprowadzone przez naukowców z Uniwersytetu Wrocławskiego, analizuje poczucie bezpieczeństwa wśród mieszkańców. Zdecydowana większość, bo ponad 90% wskazywała, że Rzeszów to miasto czyste i przyjazne jednak zwraca uwagę, że ludzie młodszy oceniali poziom bezpieczeństwa znacznie niżej (licealiści 65%, studenci 77%,

licealiści 88%). Za jeden z najpoważniejszych braków w infrastrukturze miasta respondenci uznali stan zagospodarowania okolic dworców PKP i PKS. Następnie, na podstawie Lokalnego Programu Rewitalizacji Autorka dokonała wielokierunkowej analizy obszarów uznanych za zdegradowane, wskazując obszary o największym nasyceniu stresorami przestrzennymi i społecznymi. Analizy dowiodły, że największą koncentracją przestępczości i stresorów charakteryzują się obszary osiedli Śródmieście Północ oraz Nowe Miasto.

Na marginesie: ciekawe, że posługuje się tutaj pojęciem „osiedla” a nie dzielnicy, obszaru lub rejonu miasta. Słowo „osiedle” kojarzy się z jednorodnym w charakterze tworem urbanistycznym, zlokalizowanym raczej na obrzeżach miasta, a z przedstawionej dokumentacji opisowej i fotograficznej wynika, że mamy tu do czynienia ze strukturami urbanistycznymi o bardzo zróżnicowanej charakterystyce, fragmentami kwartałowej zabudowy z XIX wieku, przeplatanej chaotyczną zabudową modernistyczną, o zróżnicowanej, śródmiejskiej funkcji. W tym kontekście użycie pojęcia „osiedla” wymaga wytłumaczenia bądź komentarza.

Kolejnym etapem badań była analiza badania ankietowego dotyczącego poczucia bezpieczeństwa na obszarze osiedla Śródmieście Północ, przeprowadzona wśród użytkowników przestrzeni miasta Rzeszowa w latach 2022 i 2023. Ankieta została przygotowana w oparciu o literaturę z zakresu socjologii i wzorcowe pytania dotyczące bezpieczeństwa, prowadzone w innych miastach (m.in. Warszawie i Krakowie). Uzyskano zwrotnie 100 odpowiedzi, 66 kobiet i 34 mężczyzn, głównie mieszkańców Rzeszowa, w drugiej kolejności mieszkańców powiatu rzeszowskiego. W kolejnym podrozdziale Autorka szczegółowo analizuje odpowiedzi i w obrazowy sposób przedstawia na planach miasta koncentracje negatywnych zjawisk wskazywanych przez respondentów. Mam wrażenie, że ocena koncentruje się na wskazaniu zjawisk negatywnych, zabrakło mi w niej wskazania na zjawiska i odczucia pozytywne, i wskazania w badanym obszarze stref odbieranych jako bezpieczne, przyjazne, spokojne.

We wnioskach z przeprowadzonych badań Autorka wskazuje na korelacje wyników własnych obserwacji i badań ze wskazaniem respondentów, co dowodzi, że fachowa analiza przestrzeni miejskiej, przeprowadzona pod kątem występowania w niej stresorów przestrzennych i społecznych, może być wiarygodnym narzędziem oceny obszarów pod kątem poczucia bezpieczeństwa. Na podstawie wyników i analiz przeprowadzonych badań Autorka określiła szeroką grupę działań naprawczych (adaptacyjnych) mających na celu zwiększenie poczucia stanu bezpieczeństwa, dzieląc je na działania reaktywne, zapobiegawcze i transformacyjne. Jest to interesująca próba implementacji badań naukowych do praktyki projektowej.

Ostatni 7 rozdział to ogólna analiza wyników badań i podsumowanie. Rozdział ten jest opracowany w zwięzły i przejrzysty sposób. Zawiera syntezę pracy, przedstawioną w formie odpowiedzi na kolejne, zadane we wstępie pytania badawcze, omówienie

hipotez roboczych i weryfikację tezy. Każdy z tych punktów zakończony jest krótkim podsumowaniem i dyskusją – która może być rozumiana jako przyczynek do kolejnych badań. We wnioskach końcowych Autorka zwraca uwagę że współcześnie kształtowanie bezpiecznej przestrzeni miejskiej jest oparte na poszukiwaniu głębszych zależności pomiędzy indywidualną percepcją użytkownika a właściwościami strukturalnymi w mieście, a problem bezpieczeństwa jest nieodzownym składnikiem wysokiej jakości przestrzeni miejskiej. Poczucie bezpieczeństwa rozpatrywane jako kryterium w urbanistyce i architekturze staje się wpływowym elementem w ramach kształtowania kompozycji urbanistycznej, istotą urbanistyki i działań w ramach programów operacyjnych, ze szczególnym uwzględnieniem planów rewitalizacji obszarów zdegradowanych. W tym miejscu należy Autorce przyznać rację, jednak z recenzenckiego obowiązku pragnę zaznaczyć że na wzrost poczucia bezpieczeństwa mieszkańców miast, mają wpływ nie tylko eliminacja zjawisk i bodźców negatywnych (stresorów przestrzennych i społecznych) ale także kreacja bodźców pozytywnych, takich jak porządek, harmonia i piękno.

Na marginesie: ciekawym przyczynkiem do kolejnych badań poczucia bezpieczeństwa w przestrzeni publicznej współczesnych miast może być ocena skutków pandemii Covid-19. Pamiętamy, że w czasie pandemii nagle odwróciły się wartości i hierarchie przestrzeni publicznych i prywatnych. Przestrzeń publiczna, szczególnie atrakcyjna dotąd, zatłoczona i gwarna przestrzeń śródmiejska, zaczęła być postrzegana jako sfera groźna i niebezpieczna, a prywatna przestrzeń, szczególnie o otwartym charakterze, przydomowe ogrody i tarasy, stała się bezpiecznym azylem, pożądanym luksusem. Stąd obserwowane obecnie dążenie mieszkańców miast do ucieczki poza miasto, stąd wzrost cen podmiejskich domów i działek rekreacyjnych, wzrost popularności alternatywnych środków transportu (rowery), upowszechnianie modelu pracy zdalnej etc.

3. UWAGI KOŃCOWE

Na zakończenie kilka drobnych uwag krytycznych: po pierwsze: praca niepotrzebnie została wydrukowana na grubym papierze o bardzo wysokiej gramaturze, przez co jest nie tylko nie ekologiczna, ale także bardzo nieporęczna w lekturze. Po drugie ilustracje złożone z fotografii, grafik i planów zostały opisane jako „rysunki”, a przecież nie są to rysunki tylko ilustracje. Po trzecie – na tle bardzo dobrze napisanego zredagowanego i tekstu zaskakuje zdanie w ostatnim akapicie pracy (s. 277), cyt. „Istotne jest także akcentowanie w środowiskach wdrażających programy związane z bezpieczeństwem brak chęci podjęcia współpracy przez lokalne środowiska”. Prawdopodobnie zdanie to powinno brzmieć „Istotne jest także akcentowanie w środowiskach wdrażających programy związane z bezpieczeństwem braku chęci podjęcia współpracy przez lokalne środowiska”.

Są to tylko drobne uwagi, o redakcyjnym charakterze, które w niczym nie zmieniają ogólnej pozytywnej opinii o przedstawionej do recenzji pracy. Analizując treści poszczególnych rozdziałów rozprawy stwierdzić można ich spójność, logiczność i kompletność. Konstrukcja pracy jest klarowna, i w pełni odpowiada standardom rozpraw doktorskich. Praca przynosi cenne uwagi i obserwacje, poparte badaniami przeprowadzonymi przez Autora. Pragnę na zakończenie swojej oceny podkreślić, istotną, wręcz diametralną poprawę, jaka nastąpiła pomiędzy pierwotną a obecnie ocenianą wersją pracy. W obecnej wersji zarówno struktura, jak i metodologia, zaprezentowany warsztat naukowy, logika wywodu i przejrzysty język, nie budzą wątpliwości co do tego, że mamy do czynienia z pracą badawczą na dobrym poziomie, która stanowi oryginalne rozwiązanie zarysowanego we wstępie ważnego i aktualnego problemu naukowego.

3. KONKLUZJA

Przywołując wymagania dotyczące rozpraw doktorskich zgodnie z Art. 187 Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o Szkolnictwie Wyższym i Nauce stwierdzam, że przedstawiona do oceny rozprawa doktorska p. mgr inż. arch. Karoliny Kozłowskiej zatytułowana „Kształtowanie przestrzeni miejskiej w kontekście poczucia bezpieczeństwa jej użytkowników” prezentuje dobrą wiedzę teoretyczną kandydata oraz dowodzi możliwości samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Kandydatka wykazała się umiejętnością zwięzłego i rzeczowego formułowania myśli, precyzyjnego definiowania zadań i badań naukowych, analizowania i uogólniania ich wyników, oraz przeprowadzenia spójnego i logicznego wywodu, zakończonego syntetycznymi wnioskami.

Reasumując, w oparciu o zasady zawarte w Ustawie z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach i tytule naukowym, z późniejszymi zmianami, pracę doktorską p. mgr inż. arch. Karoliny Kozłowskiej zatytułowaną „Kształtowanie przestrzeni miejskiej w kontekście poczucia bezpieczeństwa jej użytkowników” oceniam pozytywnie i wnoszę o jej dopuszczenie do publicznej obrony.

Kraków, 4 listopada 2024 r.